

MULÂANE AYETLERİNİN NÜZÛL SEBEBİ

Yrd.Doç.Dr. Enbiya YILDIRIM¹

Kur'ân ayetlerinin bir kısmının her hangi bir olaya bağlı olmadan nazil olduğu söylenirken, mutlaka bir nedene bağlı olarak indiği belli olan ayetlerin iniş sebepleriyle ilgili olarak ta çeşitli rivayetler nakledilmektedir. Kur'ân'ın tamamı açısından, ayetlerin iniş nedeniyle ilgili bilgi veren rivayetlerin sayısı oldukça azdır ve bu rivayetler bazan bir ayetin iniş sebebiyle ilgili çok farklı şeyler anlatmaktadır. Bu farklılıklar tefsir alimlerini oldukça sıkıntıya sokmuş, onlar da bu farklılıkların içinden bir çıkış yolu bulmak için bazan ayetin nüzûlünün birkaç kez olduğunu söylemişler, bazan de nüzûlü hazırlayan olayların sayısını artırmışlar ve ayetin olaylar bütününe birden nazil olduğunu söylemişlerdir.

Bizler bu makalemizde, problemin en canlı örneklerinden olan mulâane² ayetlerinin nüzûl sebebini ele alacağız. Bunu yapmaktaki maksadımız, hem problemi gündeme taşımak, hem de nüzûl sebebinden bahseden rivayetlerin biraraya getirilerek, neyin nüzûle sebep olduğunun netleştirilmesi gerektiğine dikkat çekmektir.

Mulâane ayetlerinin nazil olmasına sebep olan olay hakkında iki farklı rivayet nakledilmektedir. Rivayetler ihtilafların oluşmasına sebebiyet vermiş, bazıları iki olayın yakın zamanda yaşandığını söylerken, bazıları ayetlerin iki kez nazil olduğunu kabul etmişlerdir.

A-Rivayetler:

1-Hilâl b. Umeyye ve eşi hakkında nazil olduğu:

İbn Abbas'ın rivayetinde şöyle geçer: *Hilâl b. Umeyye Hz. Peygamberin yanında hanımının Şerik b. Sehmâ ile zina ettiği suçlamasında bulundu. Hz. Peygamber ona "şahit getir yoksa sırtına had (vurulacak)" buyurdu. Hilâl "yâ Rasûlellah! Birimiz karısının üzerinde bir adam gördüğünde gidip şahit mi arayacak" diye itiraz etti. Hz. Peygamber ise "şahit getir yoksa sırtına had (vurulacak)" demeye devam etti. Hilâl bunun üzerine "seni hakikat ile gönderene and olsun ki ben doğru söylüyorum. Allah Teâlâ benim sırtımı haddenden kurtaracak bir ayet mutlaka indirecektir" dedi. Cibrîl bunun ardından hemen indi ve "eşlerine zina isnadında bulunup ta kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların herbirinin şahitliği, kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defa da, eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lanetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir. Kadının, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ve şahitlik etmesi, beşinci defa da, eğer (kocasını) doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi kendisinden cezayı kaldırır"³ ayetlerini getirdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber kadına haber gönderdi. Hilâl de hazır bulundu. Hilâl (önceki gibi karısının zina ettiğine dair) şahitlik etti. Rasûlullah "Allah ikinizden birisinin yalancı olduğunu bilmektedir. Tövbekâr olanınız var mı" diye sordu. Ardından kadın ayağa kalkarak (zina yapmadığına dair) şehadet etti. Beşinci şehadete (yemine) gelince, orada bulunanlar onu durdurdular ve "bu son yemin azabı gerektirir" diyerek kadını ikaz ettiler. İbn Abbas diyor ki: Bu ikaz üzerine kadın biraz duraksadı. Yemin etmekten vaz geçeceğini sandık ancak, "kavmimi bundan sonraki günlerinde rezil etmem" diyerek yemini yaptı. Hz. Peygamber de şöyle buyurdu: "Bir bakın. Kadın, gözleri sürmeli, kalçaları büyük, baldırları geniş bir çocuk doğurursa bu Şerik b. Sehmâ'dandır." Kadın*

¹ C.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

² Mulâane: Eşlerden birinin diğerini zinayla suçlaması nedeniyle, hakim huzurunda dörter defa şahitlikte bulunmaları; beşincide, yalancı iseler kendilerini lanetlemeleri. Konunun geniş tartışması için bkz. ez-Zuhaylî, Vehbe, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, Feza Yayıncılık-1994, IX/433 vd.

³ en-Nür/24, 6-9.

hakikaten böyle bir çocuk doğurdu. Hz. Peygamber de şöyle buyurdu: "Allah'ın kitabının hükmü yerine getirilmiş olmasaydı benim bu kadınla ilişim vardı."⁴

Bu rivayette Hilâl b. Umeyye'nin hanımını Şerîk b. Sehmâ ile zina yaptı diye suçladığını, bu arada mulâane ayetlerinin nazil olduğunu ve eşlerin mulâane yaptıklarını, kadının Şerîk'e benzeyen bir çocuk dünyaya getirdiğini görüyoruz. Benzer bir rivayette ise olay başka birinin başından geçmektedir:

2-Uveymir el-Aclânî ve eşi hakkında nazil olduğu:

Sehl bin Sa'd'dan: (Benû Aclân'dan) Uveymir, Benû Aclân'ın reisi Âsım bin Adıyy'e gelerek sorar: "Ne dersiniz? Bir adam karısıyla beraber birisini bulsa, koca adamı öldürür, sizler de kocayı mı öldürürsünüz? Veya adam başka ne yapsın? Bunu benim için Rasûlullah'a sorunuz." Âsım da Hz. Peygambere gelerek "yâ Rasûlellah" dedi ancak, Hz. Peygamber böylesi soruları hoş görmedi. Daha sonra Uveymir, Âsım'a "ne oldu" diye sorduğunda, Âsım "Hz. Peygamber böylesi soruları hoş görmedi ve ayıpladı" dedi. Bunun üzerine Uveymir "vallahi çekinmem, bunu kendim Rasûlullah'a sorarım" dedi. Gelip "yâ Rasûlellah! Bir adam karısıyla beraber birisini bulsa, koca adamı öldürür sizler de kocayı mı öldürürsünüz? Veya adam başka ne yapsın?" diye sordu. Hz. Peygamber ona "senin ve arkadaşın (eşin) hakkında Allah Kur'ân (ayet) indirdi." Sonra bu karı kocaya Allah'ın Kur'ân'da beyan ettiği vechile mulâane etmelerini emretti. Bunun ardından Uveymir "yâ Rasûlellah! Bunu yanımda tutarsam ona zulmetmiş olurum" dedi ve karısını boşadı. Artık onlardan sonra mulâane edenlerin boşanmaları adet oldu. Daha sonra Hz. Peygamber orada bulunanlara "bir bakın. Eğer kadın siyah vücutlu, koyu siyah gözlü, kalçaları büyük, baldırları geniş bir çocuk doğurursa Uveymir'in kadına zina isnadında doğru olduğunu, keler gibi kızıl bir çocuk doğurursa, Uveymir'in kadına iftira ettiğini düşüneceğim" buyurdu. Çocuk daha sonra Hz. Peygamberin Uveymir'i tasdik edercesine zikrettiği şekilde doğdu. Çocuk sonraları annesine nisbet ediliyordu.⁵

Bu rivayette Uveymir'in hanımını zina ile suçladığı, Âsım'ın durumu Rasûlullah'a arz ettiği, onun ise böyle şeylerin gündeme gelmesini hoş görmediğinden olsa gerek cevap vermediği, bunun üzerine Uveymir'in bizzat gelerek derdini anlattığı, Hz. Peygamberin de onlar hakkında ayet nazil olduğunu söyleyerek eşiyle kendisine mulâane yaptırdığı, kadının zina yapmakla suçlandığı adama benzer bir çocuk doğurduğu ve bundan sonra birbirlerini zinayla suçlayan eşlerin mulâane yaparak boşanmalarının adet olduğu geçmektedir.

Ayetlerin iniş süreciyle ilgili olarak rivayetlerde anlatılanları tablo halinde gösterecek olursak:

Hilâl hanımının Şerîk'le zina yaptığını söyler. >>	Hiz. Peygamber şahid ister. >>	Mulâane ayetleri iner. >>	Mulâane yapılır. >>	Kadın Şerîk'e benzeyen bir çocuk doğurur.
Uveymir Âsım'a gelip karısının zinasını Rasûl'e arz etmesini ister. >>	Uveymir durumunu arz eder. Hiz. Peygamber soruyu yanıtlamaz. >>	Uveymir gelip kendisi arz eder. Rasûlullah haklarında ayet indiğini söyler. >>	Mulâane yapılır. >>	Kadın zinayla suçlanan adama benzeyen bir çocuk doğurur.

Benzerlikler yanında özellikle isimler açısından farklılıklar içeren, her ikisinde de ayetlerin nüzûlünü kendi olayına bağlayan bu rivayetlere nasıl yaklaşıldığını tesbit etmek için şerhleri taradığımızda şöyle bir tabloyla karşılaşırız:

B-Rivayetlere Yaklaşımlar:

1-Hiz. Peygamber zamanında mulâane yapan bir kişiydi diyenler:

Bazıları Hiz. Peygamber zamanında mulâane yapanın sadece bir kişi olduğunu söylemiştir. Bunlardan bazıları sadece Hilâl mulâane yapmıştır derken et-Taberî, el-Kelbî, Ebû Abdillâh b. Ebî Sufra gibi alimler ise sadece Uveymir'in mulâane yaptığını kabul etmişlerdir. el-Vâhidî

⁴ el-Buhârî, hzr. Abdulazîz b. Abdillâh b. Bâz, Beyrut-1991, et-Tefsîr (65), Sûretu'n-Nûr (24), bâbun ve yedreu anhe'l-azâb... (3), rakam: 4747.

⁵ el-Buhârî, et-Tefsîr (65), Sûretu'n-Nûr (24), bâbu kavlihî azze ve celle ve'llezîne yermûne... (1), rakam: 4745.

de en doğrusu mulâane yapanın Uveymir olduğudur, demiştir.⁶ Bunların yaklaşımına göre, Hilâl adının rivayetlerde zikredilmesi yanlıştır. Nitekim Dâvûdî, ayetlerin iki olay üzerine aynı zamanda inmiş olabileceği gibi isimlerden birinin zikredilmesinin hata olabileceğini de ihtimal olarak zikreder.⁷ Aliyyu'l-Kârî'nin olayın iki kez yaşanması hususunda “*ve fi'n-nefsi minhu şey*” (içime tam oturmuyor) demesi onun da bu hususta tereddüdü olduğunu göstermektedir.⁸

2-Ayetlerin olaylardan biri hakkında nazil olduğunu söyleyenler:

Müfessir el-Kurtubî (671/1272)⁹ ile Şâfiîlerin çoğu ayetlerin Hilâl hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.¹⁰ en-Nevevî bu hususta şunu söyler: *Alimlerin çoğu şöyle demiştir: Ayetler Hilal hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamberin Uveymir'e dediği "senin ve arkadaşın hakkında Allah Kur'ân (ayet) indirdi" sözünde Hilal kıssasında nazil olan ayetlere işaret vardır. Çünkü ayetlerin hükmü umûmidir.*¹¹ Kâdî İyâz gibiler ise Uveymir rivayetini inzal sebebi olarak görmüşlerdir.¹²

3-Ayetlerin nüzûlünü çoğaltanlar:

Bazıları iki rivayette de ayetlerin yaşanan olaya binaen indiğinin geçmesi sebebiyle ayetlerin iki kez nazil olmuş olabileceklerini söylerler. İki rivayeti telif etmek için iki ihtimalden bahseden Ahmed b. Ömer el-Kurtubî (656/1258) soruna şöyle yaklaşır: a) İki olay yakın zamanda gerçekleştiğinden ayetler her ikisi için nazil olmuş olabilir. b) Ayetler Hz. Peygambere iki kez nazil olmuş olabilir. O bu hususta şöyle der: “*Nitekim bazı alimler Fatiha suresi hem Mekke'de hem de Medine'de nazil olmuştur, demişlerdir.*”

İki ihtimalden bahseden el-Kurtubî'nin söylediği şu son söz benzer konulu rivayetleri mükerrerleştirerek kabul etme yaklaşımı sergileyen şarihlerin yaklaşımını yansıtmaktadır: “*Bu ihtimaller uzak olsalar da, hafız ravileri hata yapmıştır diye kabul etmekten evladır.*”¹³ Dolayısıyla ravilerin hata yaptığını kabul etmektense rivayetleri hatta ayetlerin nüzûlünü çoğaltmak evlâdır.

4-Ayetlerin nüzûl sebebini çoğaltanlar:

Bazıları her iki rivayetin sahih olduğunu ve ayetlerin yakın zamanda gerçekleşen bu iki olay üzerine nazil olduğunu söylemişlerdir. Örneğin el-Hatîb lianla ilgili olarak hem Uveymir hem de Hilâl kıssalarının sahih olduğunu, ikisinin de yakın zamanda gerçekleşmiş olmasına ve ayetlerin birbirine yakın iki olay üzerine inmiş olmasına bir mani bulunmadığını söyler ve ekler: Özellikle de Uveymir hadisine baktığımızda, Hz. Peygamberin böylesi soruların sorulmasını hoş görmediğini görüyoruz. Buradan daha önce de bu tip soruların yöneltildiğini anlamaktayız. Demek ki Hz. Peygambere bu husus birden çok sorulmuştur. Bu da iki olayın sahihliğini göstermektedir. Câbir'in “*liân ayetleri bu konuda çok soru sorulduğu için nazil oldu*” sözü de bu hususu teyid etmektedir.¹⁴

⁶ Bkz. el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Tsz.-Ysz., XII/184; el-Kurtubî, *el-Mufhim li mâ Eşkele min Telhîsi Kitâbi Muslim*, hzr. Muhyiddîn Dîb Mesto vd; Beyrut-1996, IV/300.

⁷ Bkz. el-Aynî, *Umdetu'l-Kârî fierhu Sahîhi'l-Buhârî*, Kahire-1972, XIX/75.

⁸ el-Kârî, *Mirkâtu'l-Mefâtiḥ fierhu Mişkâti'l-Mesâbih*, hzr. Sıdkî Muhammed Cemîl el-Attâr, Beyrut-1994, VI/464.

⁹ Bkz. el-Kurtubî, *Câmi'*, XII/183.

¹⁰ Bkz. en-Nevevî, *Sahîhu Muslim bi fierhi'n-Nevevî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye*, Beyrut-Tsz., X/120; el-Ubbî, *Sahîhu Muslim mea şerhihi'l-musemmâ İkmâli İkmâli'l-Mu'lim*, hzr. Muhammed Sâlim Hâşim, Beyrut-1994, V/254; el-Maverdi, *el-Hâvî el-Kebîr fi Fikhi'l-İmâm eş-Şâfiî*, hzr. Ali Muhammed Muavvid, Beyrut-1994, XI/5.

¹¹ Bkz. en-Nevevî, *a.g.e.*, X/120.

¹² Bkz. el-Ubbî, *Şerh*, V/254. İbnu'l-Arabî iki ihtimaleden bahseder ve ‘kîl’ ifadesiyle bir üçüncüyü de zikreder. İki ihtimal şunlardır: Ayet iki olaya birden inmiştir. Ayet birisi önce olan olaylardan ilki için inmiştir. Kîl ise şudur: Ayet ikinci olay için de ayrıca inmiştir. Bkz. *Kitâbu'l-Kabes fi Şerhi Muvattai İbn Mâlik*, hzr. Muhammed Abdullah Veled Kerîm, I-III, Beyrut-1992, II/746.

¹³ Bkz. el-Kurtubî, *Mufhim*, IV/300.

¹⁴ Bkz. el-Hatîb, *Kitâbu'l-Esmâi'l-Mubheme fi'l-Enbâi'l-Muhkeme*, hzr. İzzuddîn Ali es-Seyyid, Kahire-1992, s. 481, 207-8, 477-80.

el-Hatîb'in bu yaklaşımında iki önemli husus dikkat çekmektedir: a) Uveymir'in rivayetinde olay kendisine aktarıldığında Hz. Peygamberin böylesi soruları hoş görmediği belirtilmektedir. b) Câbir'in ayetlerin çok soru sorulması nedeniyle nazil olduğunu söylemesi, yaşanan hadiselerin birden fazla olduğunu göstermektedir. el-Hatîb bu iki hususu göz önünde bulundurarak ayetlerin nüzûlüne sebep olan olayların birden fazla olabileceğini söylemek istemektedir.

el-Hatîb'in bu yaklaşımı oldukça fazla sayıda kimse tarafından kabul görmüş bir yaklaşımdır. Örneğin en-Nevevî şöyle der: "*Ben de derim ki: Ayetlerin her ikisi için de nazil olmuş olması muhtemeldir. Şöyle ki, her ikisi de muhtemelen yakın zamanda durumlarını Hz. Peygambere sormuşlar, ayetler de ikisi hakkında nazil olmuş, ilk önce Hilâl lian etmiştir.*"¹⁵

Dâvûdî ve el-Kurtubî'nin getirdiği iki yorumdan birinin bu olduğunu yukarıda görmüştük. el-Aynî de ayetlerin yakın zamanda yaşanan iki olay sebebiyle inmiş olmasını en doğru yorum olarak görmektedir.¹⁶

C-İbn Hacer'in Yaklaşımı:

Hadis şarihleri içinde özel bir yeri olan ve geniş açıklamalarıyla ayrıca zikredilmeyi gerektiren İbn Hacer'in konuya yaklaşımı şöyledir: Rivayetleri cem etme imkanı varken Hz. Peygamber zamanında mulâane yapanın bir kişi olduğunu söylemeyi uygun bulmayan¹⁷ İbn Hacer, ayetlerin iki olay üzerine indiğini benimser. Bu yaklaşımını teyid etmek için kullandığı bazı deliller vardır:

1-Hilâl kıssasının anlatıldığı bir rivayette "*namuslu kadınlara zina isnadında bulunup, sonra (bunu ispat için) dört şahit getiremeyenlere seksener sopa vurun ve artık onların şahitliğini hiçbir zaman kabul etmeyin. Onlar tamamen günahkardırlar*"¹⁸ ayetinin nazil olmasından sonra Sa'd b. Ubâde'nin ben karımı erkekle yakaladığımda dört şahit getirmem dediği geçer. Bu tartışmanın üzerinden fazla bir süre geçmeden, Hilâl karısını bir başkasıyla yakaladığı şikayetiyle Hz. Peygambere gelir. Ashab ta Sa'd'ın konuşmaları yüzünden bu belaya yakalandıklarını söylerler. Ardından mulâane ayetleri iner.¹⁹

Bu rivayetle Hilâl'in başından geçen olayda konuşanın Sa'd b. Ubâde olduğu geçmektedir. Başka bir rivayette de Sa'd'ın konuşmalarının üzerinden çok geçmeden amcasının oğlunun gelip karısını zinayla suçladığı zikredilmektedir.²⁰ Bu rivayetlerde işin tartışmasını yapanın Sa'd olduğu zikredilmektedir. Uveymir kıssasında ise karısını zina yaparken yakaladığında şahit aramadan cezalandıracağını söyleyen biri vardır ancak bu kimse Âsım b. Adiy'dir. Rivayet şöyledir:

İbn Abbas anlatıyor: *Hız. Peygamberin yanında lanetlenen eşlerden söz açılınca, Âsım bin Adiy bu hususta (böyle bir şey olsa adamı öldürürüm diye) bir söz söyledi, sonra da kalkıp gitti. Bilahare kabilesinden biri ona gelip hanımıyla birlikte birisini yakaladığını şikayet etmiş. Bunun üzerine Âsım "ettiğim laftan dolayı buna mübtela oldum" demiş. Sonra da adamı Hz. Peygambere getirdi. Adam hanımını ne şekilde bulduğunu Hz. Peygambere haber*

¹⁵ Bkz. en-Nevevî, *Şerh*. X/120; el-Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd şerhu Suneni Ebî Dâvûd*, hzr. Sıdkî Muhammed Cemîl el-Attâr, Beyrut-1995, VI/276. el-Kirmânî bunları aktarmakla yetinir. Bkz. *el-Buhârî bi Şerhi'l-Kirmânî*, Kahire-1939, XVIII/7.

¹⁶ Bkz. el-Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, XIX/75. el-Keşmîrî de şarihler her iki olayın zaman olarak yakın zamanda gerçekleştiğini ve ayetlerin ikisinden sonra nazil olduğunu söylemişlerdir, der. Bkz. el-Keşmîrî, *Feyzu'l-Bârî alâ Sahîhi'l-Buhârî*, Kahire-1938, IV/210.

¹⁷ Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî bi fierhi Sahîhi'l-Buhârî*, hzr. Abdulazîz b. Abdillâh b. Bâz, Beyrut-Tsz., VIII/450-1.

¹⁸ en-Nûr/24, 4.

¹⁹ Bkz. et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l Kur'ân*, Beyrut-1988, XVIII/82-3.

²⁰ Bkz. Abdurrezzâk, *el-Musannef*, hzr. Habîburrahman el-A'zamî, Tsz.-Ysz., VII/114; et-Taberî, *Câmi'*, XVIII/82; el-Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, hzr. Muhammed Abdulkadir Atâ, Beyrut-1994, VII/394; İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-Âliye bi Zevâidi'l-Mesânîdi's-Semâniye*, hzr. Habîburrahman el-A'zamî, I-IV, Dâru'l-Bâz, Ysz.-Tsz., II/75; el-Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut- Tsz., V/11-2; er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr ev Mefâtihu'l-Gayb*, Beyrut-1990, XXIII/144.

verdi. Bu zat sapsarı, zayıf, kısa düz saçlı birisiyi. Hanımının yanında bulduğunu söylediği kişi ise esmer, bacakları dolgun, şişmanca ve kısa kıvrıkcık saçlı birisiydi. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Allahım durumu âyân et" buyurdu. Nihayetinde kadın kocasının yanında bulduğunu söylediği adama benzer bir çocuk doğurmuş. Rasûlullah ta aralarında liân yaptı...²¹ Ayrıca başka bir rivayette en-Nûr/24, 4 ayetinin nazil olmasından sonra Âsım b. Adiy'in (tıpkı Sa'd b. Ubâde gibi) "ben karımı zina yaparken görsem ya bunu söyler sopayı yerim ya da kinimi içime atıp susarım" dediği geçmektedir.²²

Olayın gelişim seyri açısından Hilâl ve Uveymir rivayetlerinde anlatılanları tablolaştırarak olursak:

Sa'd b. Ubâde ileri geri konuşur. >>	Hilâl durumunu Rasûlullah'a arz eder. >>	Ashab Sa'd yüzünden bu derde yakalandıklarını söyler. >>	Mulâane ayetleri iner. >>	Mulâane yapılır.	
Âsım b. Adiy ileri geri konuşur. >>	Âsım'ın kabilesinden biri durumunu ona arz eder. O da ettiği laftan dolayı buna yakalandım, der. >>	Âsım adamı Hz. Peygambere getirir. >>	Rasûlullah durumu âyân etmesi için Allah'a yalvarır. >>	Kadın zinayla suçlandığı adama benzer bir çocuk doğurur. >>	Rasûlullah aralarında mulâane yapar.

İbn Hacer Hilâl b. Umeyye rivayetinin bazı tariklerinde Sa'd b. Ubâde'nin, Uveymir rivayetinin bazı tariklerinde ise Âsım'ın "ben karımı zina halindeyken yakalasam şöyle şöyle yaparım" gibi laflar ettiklerinin geçtiğini, dolayısıyla, isim farklılıkların olayların ayrı yaşandığını gösterdiğini söyler.

2-İbn Hacer ayetlerin nüzûlüne sebep olan iki olayı sahih kabul ettikten sonra "nüzûl aynı olsa da kıssaların tekerrür etmiş olmasına mani yoktur"²³ diyerek, ayetlerin nüzûlüyle ilgili bir başka olay daha nakleder: Hz. Peygamber Ebûbekr'e sorar: "Ummu Rûmân'la beraber bir adamı yakalasan adamı ne yaparsın?" Ebûbekr "vallahi çok kötü yaparım" der. "Peki Ömer, sen ne yaparsın" diye sorunca "vallahi onunla vuruşurum. Pis herif için Allah'ın laneti zinakara olsun derim" karşılığını verdi. Hemen ardından "eşlerine zina isnadında bulunup ta..." ayetleri nazil oldu.²⁴

3-İbn Hacer yukarıda geçen Câbir'in "liân ayetleri bu konuda çok soru sorulduğu için nazil oldu" sözünü de benzer olayların olduğuna delil olarak getirir.²⁵

İbn Hacer'in ayetlerin nüzûlünün sebeplerinin fazla olduğuna dair zikrettiği bu rivayetle birlikte nüzul sebepleri üçe çıkmaktadır.

İbn Hacer ayetlerin nüzûl sebeplerini üçe çıkarmakla birlikte, el-Hatîb ve en-Nevevî gibi Hilâl ve Uveymir olaylarının peşpeşe yaşanmış olduğundan bahseder:

1-Muhtemelen ayetler Hilâl'in olayı sebebiyle nazil olmuş, bundan haberi olmadan hemen akabinde gelen Uveymir'e Hz. Peygamber nazil olan hükmü bildirmiştir. Bu yüzden Hz. Peygamber Hilâl'in kıssasında "Cibrîl bunun ardından hemen indi" buyurmuş, Uveymir'in

²¹ el-Buhârî, et-Talâk (68), bâbu kavli'l-îmâm ellâhumme beyyin (36), rakam: 5316; bâbu kavli'n-Nebî lev kuntu... (31), rakam: 5310. Konunun başlarında zikrettiğimiz Sehl'den gelen rivayetle bu rivayet arasında farklılıklar olsa bile ikisinin aynı olayı anlattığını söyleyen İbn Hacer, ilk rivayette mulâanenin suçlamanın akabinde yapıldığı geçmesine rağmen buradaki rivayette doğumdan sonra yapıldığının geçmesi arasındaki çelişki hususunda şunları söyler: *Sehl'in rivayetinde geçtiği gibi, mulâane doğumdan önce yapılmıştı. Bu durumda ikinci rivayetteki "adam hanımını ne şekilde bulduğunu Hz. Peygambere haber verdi" cümlesini "Rasûlullah ta aralarında liân yaptı" cümlesi takip etmektedir. Aradaki cümle ara cümlesidir. İkinci ihtimal olarak, uzak olmakla birlikte, mulâane iki kez gerçekleşmiş olabilir: Birincisi suçlama sebebiyle, ikincisi de yalan söylemekten beri olduklarını ortaya koymak için.* Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX/461, 454. İbn Hacer ikinci rivayetteki bir bölümü ara cümlesi yaparak iki rivayeti telif etmeye çalışmaktadır ancak, en-Nesâî'nin İbn Abbas'tan naklettiği "Hz. Peygamber Aclân'lı ile karısı arasında mulâane yaptı. Kadın bu esnada hamileydi" (en-Nesâî, et-Talâk (27), bâbu'l-liân bi'l-habl (36), rakam: 3467) rivayeti zikri geçen kısmı ara cümlesi yapmakla problemin çözülemeyeceğini göstermektedir. Çünkü kadının hamile olması lianın doğum sonrasına bıkırılmasını teyid eden bir unsurdur. Bunun yanında, yukarıdaki İbn Abbas rivayetinin cümle akışı ara cümle ihtimaline imkan vermemektedir. Tüm bunlara rağmen, buradaki rivayette Hz. Peygamberin doğumu beklemeden mulâane yaptırdığı kabul edilecek olursa, rivayet İbn Hacer'i destekler bir mahiyet kazanmaktadır.

²² Bkz. et-Taberî, *Câmi'*, XVIII/84.

²³ Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VIII/450.

²⁴ el-Heysemî, *Zevâid*, VII/74, V/12.

²⁵ el-Kandehlevî de Câbir'in sözünü tekerrürü teyid eden bir delil olarak kabul eder. Bkz. el-Kandehlevî, *Evcezu'l-Mesâlik ilâ Muvattai Mâlik*, Beyrut-1989, X/121.

kıssasında ise "senin... hakkında Allah Kur'ân (ayet) indirdi" buyurmuşlardır. Yani "Allah senin gibiler hakkında ayet indirdi" demek istemişlerdir. Ayrıca Ebû Ya'lâ'nın rivayetinde geçen "Hilâl b. Umeyye'nin karısıyla zina yaptığı suçlamasında bulunduğu Şerîk b. Sehmâ olayı İslamdaki ilk liandır"²⁶ rivayeti Hilâl'in olayının önceliği olduğunu göstermektedir.²⁷

2-İbn Hacer tefsîr bölümünde iki rivayet hakkında değerlendirmelerde bulduktan sonra liân bahsinde "şimdi içime bir ihtimal daha doğdu" diyerek şu yorumu zikreder: Âsım ayetler nazil olmadan önce karısını zina yaparken yakalayan kimsenin durumunu Hz. Peygambere sormuş, daha sonra Hilâl gelip yaşadığı şeyi arz etmiş ve akabinde ayetler nazil olmuştur. Ardından rivayette geçtiği üzere Âsım "ettiğim laftan dolayı buna mübtela oldum"²⁸ diyerek tekrar gelmiş ve ayetlerin nazil olduğunu görmüştür. Hz. Peygamber ona ayetlerin nazil olduğunu bildirmiş ve bu ayetlerin sadece Hilâl için değil de bu durumda olan herkes için nazil olduğunu ifade etmiştir.

3-İbn Hacer son ihtimalin ardından "şu da ihtimal dahilindedir" diyerek ekler: Aclânlı Hz. Peygambere gelip sorununu arz edince, Hz. Peygamber durumu ayan etmesi için Allah'a dua etmeye başlamıştı. Hilâl bu arada gelip durumunu anlatmış ve akabinde ayetler inmiş olabilir.²⁹

D-Değerlendirme:

Mulâane ayetlerinin nüzûlüne dair rivayetlerin birbirleriyle ne kadar çelişik oldukları ortadadır. el-Mâverdî'nin deyişiyle "bu ikisiyle ilgili rivayetler problemlidir ve farklıdır."³⁰ Bu farklılıklara rağmen rivayetleri değerlendirenlerin bir kısmı iki rivayetten birindeki ismi hatalı kabul edip Hz. Peygamber zamanında mulâanenin bir kez yapıldığını söylemiştir. Bazıları ise her iki rivayeti de sahih kabul etmişler ancak, ayetlerin bu iki olaydan biri hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. İbn Hacer gibi bilginler ise her iki olayın da aynı zamanda yaşandığını ve ayetlerin iki olay sebebiyle nazil olduğunu kabul etmişlerdir.

Üç yaklaşımı, başta İbn Hacer olmak üzere ayetlerin nüzul sebebini çoğaltanların görüşünü temel almak suretiyle değerlendirmeye çalışacağız.

1-Gerek Hilâl gerekse Uveymir rivayetinde mulâane ayetlerinin kendileri sebebiyle nazil olduğu geçmektedir. Rivayetlerin ikisinde de olay bağımsız olarak işlenmekte ve birinde diğerine yönelik en küçük bir atıfta bulunulmamaktadır. Dolayısıyla rivayetlerden birini okuyan mulâane ayetlerinin sadece o rivayette anlatılan şey nedeniyle nazil olduğu kanısına kapılır. İki rivayet arasında en küçük bir irtibat bulunmaması nedeniyle iki rivayeti eş zamanlı kabul etmek için elde somut bir delil yoktur.

İbn Hacer'in aynı ayetlerin nüzûl sebeplerinin çok olmasına engel değildir dediği rivayette, Hz. Ebûbekr ile Hz. Ömer'e sorduğu soruların hemen akabinde mulâane ayetlerinin nazil olduğu geçmektedir. Rivayette ayetlerin nüzûlü buna bağlanmaktadır. Diğer iki rivayette de mulâane kendi olaylarına bağlanmaktadır. Bu durumda her rivayet ayetlerin iniş sebebini kendisiyle irtibatlandırmaktadır. Câbir'in mulâane ayetlerinin bu konuda çok soru yöneltildiğinden ayetlerin nazil olduğunu söylemesi genel bir durum yansıtmaktadır. Bu üç rivayet ise ayetlerin nüzûlünü kendilerine bağlamaktadır. Bu durum tereddüt uyandırmaktadır.

2-Hilâl rivayetinin başka tariklerinde geçtiği gibi, Sa' b. Ubâde karımı biriyle yakalarsam şöyle yaparım, böyle yaparım diye konuşmuş, ardından Hilâl'in veyahutta amcasının oğlunun olayı meydana gelmiş ve insanlar bunu ona bağlamışlardır. Uveymir rivayetinin başka bir tarikinde de Âsım b. Adiy'in benzer konuşmaları yaptığı ve kabilesinden birinin böyle bir

²⁶ Ebû Ya'lâ, *Musnedu Ebî Ya'lâ el-Mevsûlî*, hzr. Huseyn Selîm Esed, I-XVI, Beyrut-1989, V/207, rakam: 2824.

²⁷ Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VIII/450.

²⁸ *el-Buhârî*, et-Talâk (68), bâbu kavli'l-imâm ellâhumme beyyin (36), rakam: 5316; bâbu kavli'n-Nebî lev kuntu... (31), rakam: 5310.

²⁹ Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX/450. Söylenenlerin tekrarı için bkz. et-Tîbî, *fierhu't-Tîbî alâ Mişkâtî'l-Mesâbîh el-musemmâ bi'l-Kâşif an Hakâiki's-Sunen*, hzr. Abdulgaffar Muhibbullah ve diğerleri, Karaçi-1413, VI/345-6.

³⁰ Bkz. el-Mâverdî, *Hâvî*, X/5

şeye mübtela olduğu geçmektedir. Her iki rivayette de yaşananlardan sonra Hz. Peygamberin mulâane yaptığı geçer. İki rivayet arasındaki şaşırtıcı benzerlik dikkat çekicidir.

3-İlk rivayette Hilâl b. Umeyye hanımının Şerîk b. Sehmâ ile zina yaptığını iddia etmektedir. Bazı rivayetlerde Uveymir de aynı iddiada bulunmaktadır:

Abdullah b. Ca'fer'den: "Hz. Peygamber Uveymir el-Aclânî ile hanımı arasında mulâane yaptırdığında orada vardım... Çocuk İbnu's-Sehmâ'nındır, dedi..."³¹

İbn Hacer ve ez-Zurkânî için bu problem değildir. Onlar her iki rivayette de suçlanan kimsenin Şerîk olmasının sorun olmadığını söylerler. Onlara göre Şerîk her iki adamın hanımıyla zina yaptığı suçlamasına maruz kalmıştır.³² Böylesi bir telifin kabul edilmesi mümkün değildir. Bu kabul edildiği takdirde şu soru peşinden gelir: Hilâl ve Uveymir rivayetlerini ayrı olaylar olarak kabul ediyorsunuz. Şerîk'in her ikisinin hanımıyla da zina yaptığı suçlamasına maruz kaldığını söylüyor, bunun yanında mulâane ayetlerinin her iki olaya birden indiğini belirtiyorsunuz. Bu durumda Şerîk namuslu erkeklerin korkulu rüyası mı idi? Mulâane ayetlerinin nazil olmasına neden olduğu başka olaylar var mıdır?

4-İkinci rivayette Uveymir'in durumunu Rasûlullah'a sormak isteyen Âsım b. Adiy'in kendisinin de hanımıyla mulâane yaptığı ve Hz. Peygamberin onları birbirinden ayırdığı rivayet edilmekte³³, onun da karısının üzerinde Şerîk'i gördüğü nakledilmektedir.³⁴ Bu rivayetler şayet sahihse, mulâane ayetlerinin nuzûlüne sebep olan olaylar artmakta, aynı kişinin hem başka birinin derdini Rasûlullah'a aktaran, hem de o derde mübtela olan kimse olarak geçmesi rivayetlerin muhtevalarının birbirine karıştığını göstermektedir. Bunun yanında Şerîk dehşeti bir üçüncü rivayette daha kendini göstermektedir.

5-İbn Hacer'in Hilâl ve Uveymir rivayetlerini eş zamanlı olay haline getirmek için gösterdiği çabalara gelince, bunların iki rivayet içinde hiçbir dayanağının olmadığı rivayetlere bakılınca açıkça görülür. Her iki rivayet ayetlerin nuzûlünü sahiplenmektedir. Arada diğer şahsa bir göndermede bulunulmamaktadır.

6-İbn Hacer'in iki rivayeti zaman olarak birleştirme çabası içinde dikkati çeken bir husus vardır. O da Hilâl'in kıssasında "Cibrîl bunun ardından hemen indi" geçerken, Uveymir'in kıssasında Hz. Peygamberin "senin... hakkında Allah Kur'ân (ayet) indirdi" buyurmasıdır.

İbn Hacer bunu "Allah senin gibiler hakkında ayet indirdi" anlamına almaktadır. Dolayısıyla ayetler Hilâl hakkında inmiş hemen akabinde gelen Uveymir'e Hz. Peygamber zikri geçen sözü söylemiştir. Uveymir'le ilgili rivayeti bir daha inceleyecek olursak, bu telifin oldukça zorlama olduğu dikkatimizden kaçmaz. Çünkü rivayette Uveymir'in ilk önce Âsım vasıtasıyla karısını birisiyle yakalayanın ne yapacağını sordurduğu, daha sonra da bizzat kendisinin gelerek sorduğu geçmektedir. Hz. Peygamber ise ona cevap vermemektedir. Bunun anlamı ne Hz. Peygamberin ne de Uveymir'in bu hususta bir bilgi sahibi olmadığıdır. Hz. Peygamber daha sonra ona "senin... hakkında Allah Kur'ân (ayet) indirdi" buyurmaktadır. Bunun anlamı sorunun cevabının geldiğidir. Nitekim rivayetin devamında Allah'ın emrettiği şekilde mulâanenin yapıldığı zikredilmektedir.

7-İbn Hacer'in ilk önce Âsım geldi, böyle bir mesele sordu. Ardından Hilâl geldi, derdini anlattı, ayetler nazil oldu. Akabinde de Uveymir geldi ve nazil olan hükmü öğrendi şeklindeki izahı da bir dayanaktan yoksundur ve zikrettiğimiz bakış açısı içinde kabul edilemez gözükmektedir.

³¹ ed-Dârekutnî, *Sunenu'd-Dârekutnî*, hzr. Ebu't-Tayyib Muhammed Abâdî, Beyrut-1993, III/277; el-Kârî, *Mirkât*, VI/464; el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut-Tsz., VI/74-5.

³² Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX/448; ez-Zurkânî, *fierhu'z-Zurkânî alâ Muvattai'l-İmam Mâlik*, Beyrut-1990, III/244.

³³ Bkz. Şehârenfûrî, *Bezlu'l-Mechûd fî Halli Ebi Dâvûd*, hzr. Muhammed Zekeriyâ el-Kandehlevî, Beyrut-Tsz., X/394.

³⁴ Bkz. er-Râzî, *Tefsîr*, XXIII/144.

8-Ayetlerin nüzûlünü çoğaltan yaklaşıma gelince, bu, zıtlık içeren rivayetler nedeniyle pekçok ayette aynı tavrı ortaya koyan bir yaklaşımdır. Bunun bir mesnedi yoktur ve tahminden öteye geçmemektedir.

Kanaatimizce ayetler bir olayın akabinde nazil olmuştur. İki rivayetin herbiri diğerinden bahsetmeden olayı sahiplendiğinden, ikisini birden olayın merkezine yerleştirmek son derece zor gözükmemektedir. Çünkü ilgili rivayetler “acaba aynı şeyden mi bahsediyorlar” şüphesini uyandıracak şekilde benzerlikler içermektedir. Bunun yanında rivayetlerdeki bir takım şeylerin karşıt rivayetlerde yer alması ortada bir karışıklığın olduğunu teyid eden unsurlardır. Bu, Câbir’in liân ayetlerinin çokca soru sorulması nedeniyle nazil olduğu sözüne de aykırı değildir. Çünkü toplum gündemine bir olay düşmüsse bununla ilgili soruların yığınla geleceği bellidir ancak, bunun anlamı ayetlerin nüzûlü iki olaydan kaynaklanmıştır anlamına gelmemelidir. Zira mulâane son derece önemli bir olaydır ve ikisi aynı zaman diliminde olmuşlarsa iki rivayette de bu olaydan bahsedilmesi gerekirdi.

Sonuç olarak şu ihtimallerden bahsetmek durumundayız: a) İki rivayette anlatılan şeyler aynı olayla ilgilidir; muhtevalarındaki benzerlikler bunu teyid etmektedir. Raviler rivayetleri sağlıklı aktaramamışlardır. b) İki rivayetteki olaydan biri önce olmuştur. Diğer sonra olmuş olmasına rağmen ayetlerin nazil olduğu vakte taşınmıştır. Bu Ebû Ya'lâ'nın rivayetinde geçtiği gibi “*Hilâl b. Umeyye'nin karısıyla zina yaptı diye suçladığı Şerîk b. Sehmâ olayı İslamdaki ilk lian*” olabileceği gibi, Uveymir rivayeti de olabilir. Aşık olan bir husus var ki, o da ayetlerin iki olay sebebiyle inmediğidir.³⁵

³⁵ İbn Hacer'in ayetin nüzûlünü çoğaltmasıyla ilgili misaller için bkz. *Fethu'l-Bâri*, VIII/244, 356, 401, 651; VIII/244, 259, 401, 502. Ayetin nüzûl sebebini çoğaltması için de bkz. *A.g.e.*, VIII/531; XI/23. Aynı kişinin başından geçen iki ayrı olayı ayetin nüzul sebebi olarak göstermesi için de bkz. VIII/651.